

УДК 336.747.5:331.556.4

Л. Овчарова, науковий співробітник,
ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України",
В. Бодєко, молодший науковий співробітник,
Л. Хоменко, науковий співробітник
Центру досліджень науково-технічного
потенціалу та історії науки імені Г.М. Доброва

ГРОШОВІ ПЕРЕКАЗИ МІЖНАРОДНИХ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ: СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ

Стаття висвітлює світові тенденції в потоках грошових переказів мігрантів; територіальні диспропорції їх залучення; вплив переказів на економічний розвиток країни; механізми удосконалення обліку й контролю за фінансовими потоками переказів мігрантів.

Ключові слова: грошові перекази мігрантів, країни реципієнти грошових переказів, міжнародні платіжні системи, інвестиції.

Овчарова Л., Бодєко В., Хоменко Л. Денежные переводы международных трудовых мигрантов: мировые тенденции.

Статья освещает мировые тенденции в потоках денежных переводов мигрантов; территориальные диспропорции их привлечения; влияние переводов на экономическое развитие страны; механизмы совершенствования учета и контроля за финансовыми потоками переводов мигрантов

Ключевые слова: денежные переводы мигрантов, страны реципиенты денежных переводов, международные платежные системы, инвестиции.

Ovcharova L., V. Bodenko, Homenko L. Remittances of international migrant workers: the global trends.

The paper discusses global trends in remittance flows, territorial disproportions in remittance receipts and the impacts of remittance flows on economic development of labor sending countries. We offer the ways to improve calculation and control of remittance flows as well.

Key words: remittances, remittance receiving countries, international payment systems, investments.

Наприкінці ХХ–ХХІ ст. істотно зростає економічна значимість міжнародної трудової міграції (МТМ) у забезпеченні стабільності розвитку глобальної економіки. МТМ супроводжується потужними потоками грошових переказів мігрантів (ГПМ), які дозволяють пом'якшити сформовані диспропорції в країнах, що розвиваються.

© Л. Овчарова, В. Бодєко, Л. Хоменко 2011

Сьогодні можна стверджувати, що ГПМ більшою або меншою мірою позначаються на розвитку економіки країни – реципієнті переказів і можуть розглядатися як джерело фінансування розвитку.

Однак взаємозв'язок міграції й розвитку носить суперечливий характер, оскільки економічна ефективність не завжди збігається з ефективністю соціальною.

Фахівці стверджують, що ГПМ здатні значно активізувати діяльність окремих суб'єктів національної економіки й забезпечити зростання інвестицій та активізувати розвиток виробництва. З другого боку, збільшення припливу грошової маси за рахунок ГПМ може призвести до запуску інфляційних механізмів.

Так, за результатами дослідження, що проводилося в Україні в 2008 р., експерти стверджують, що ГПМ в основному витрачалися на споживання, а не інвестування або кредитування: 73% грошових переказів були витрачені на повсякденні потреби, 26% – на меблі й споживчі товари, а тільки 3,3% переказів були спрямовані на відкриття власної справи [1].

ГПМ, що надходили в центральноазіатські країни, в Молдавію, в докризовий період були також одним із факторів стійкої інфляції. Кошти, які надходили від мігрантів, підвищували купівельну спроможність населення, що призводило до зростання цін. Товари національних виробників витіснялися більш дешевою імпортною продукцією, що підтверджується значним зростанням обсягів імпорту в країни СНД.

Тому сьогодні дуже важливо на основі дослідження МТМ у контексті тенденцій розвитку світової економіки, у взаємозв'язку з іншими процесами і явищами економічного життя суспільства; з урахуванням закономірностей її системного впливу на розвиток; а також досвіду зарубіжних країн у цій сфері розробити рекомендації по формуванню міграційної політики України, яка сприятиме максимальному поєднанню міграції й економічного розвитку країни.

За останні роки в політичних дискусіях і соціально-економічних аналітичних роботах незмінно підкреслюється значення проблеми грошових переказів мігрантів [2–6]. Питання впливу переказів на економічний розвиток викликає все більшу

зацікавленість серед політиків різних країн і міжнародних організацій. Роль переказів у якості важливого й стабільного джерела зовнішнього фінансування економічного розвитку висвітлюється в публікаціях Світового банку, ПРООН, МОП, МОМ та ін.

У Статистичному довіднику "Міграція та грошові перекази" 2011 р., який підготовлений спеціалістами Світового банку, представлена комплексна інформація про потоки грошових переказів по 210 країнам, що дозволяє оцінити світові тенденції в ГПМ.

Так, дані міжнародних організацій свідчать, що у 1995–2000 рр. приплив "міградоларів" зростав у середньому за рік на 5%, у 2000–2007 рр. – на 13,4%. За період з 2000–2007 рр. глобальний потік коштів у країни походження мігрантів збільшився в 2,4 раза, а в 2010 р. офіційно зареєстровані перекази досягли більш як 440 млрд дол. США, в тому числі 325 млрд дол. США надійшло в країни, що розвиваються, що на 6% більше, ніж у 2009 р. [7].

Дані свідчать, що з посиленням глобалізації світової економіки грошові перекази надходять у все більше число країн, причому кожна з цих країн може одночасно виступати й донором, і реципієнтом таких коштів.

Фінансові потоки у вигляді ГПМ надходять у більшість країн Азії, Африки й Латинської Америки. Але по визнанню багатьох експертів, офіційні потоки представляють лише незначну частину, оскільки зайнятість нелегальних мігрантів переважно в неформальній економіці призвела до формування систем неофіційних грошових переказів. На думку експертів, мільярдами доларів обчислюються потоки неофіційних переказів мігрантів. Так, за оцінкою ООН, частка "неофіційних" переказів у світі становить більше 40% від усього обсягу переказів мігрантів; за оцінками інших фахівців, ця частка становить від 20 до 45% [8].

За даними Світового банку, в першу десятку країн реципієнтів грошових переказів у 2010 р. увійшли: Індія, Китай, Мексика, Філіппіни, Франція, Німеччина, Бангладеш, Бельгія, Іспанія, Нігерія (табл. 1).

Основним джерелом міжнародних грошових переказів є країни з високим рівнем доходів. За обсягом грошових переказів, що відправлялися з країн донорів, у 2010 р. лідерами були: США, на другому місці – Саудівська Аравія, далі – Швейцарія й Росія.

Оцінка грошових переказів стосовно ВВП в країнах реципієнтах показала, що провідні місця в 2009 р. займали невеликі країни: Таджикистан – 35,1%, Тонго – 27,7, Лесото – 24,8, Молдавія – 23,1, Непал – 22,9, Ліван – 22,4, Самоа – 22,3, Гондурас – 19,3, Гайана – 17,3, Сальвадор – 15,7%.

Таблиця 1

Глобальні потоки грошових переказів мігрантів у 2010 р.

Основні країни – реципієнти грошових переказів	млрд дол. США	Основні країни – донори грошових переказів	млрд дол. США
Індія	55	США	48
Китай	51	Саудівська Аравія	26
Мексика	22,6	Швейцарія	20
Філіппіни	21,3	Росія	19
Франція	15,9	Німеччина	16
Німеччина, Бангладеш	11,6	Італія, Іспанія	13
Бельгія, Іспанія, Нігерія	10	Люксембург	11
Польща, Ліван	9,3	Кувейт	10
Велика Британія В'єтнам, Індонезія	Більше 7	Нідерланди	8
Марокко, Росія Сербія, Україна	Більше 5	Малайзія	7
Румунія, Австралія, Бразилія, Гватемала, Нідерланди	Більше 4	Оман, Франція	5
Колумбія, Йорданія Португалія, Сальвадор	3,7	Китай, Бельгія, Норвегія, Японія, Індія, Велика Британія	4
		Данія, Австрія, Ізраїль, Казахстан, Республіка Корея, Австралія, Індонезія Чеська Республіка	3

Джерело: Статистичний довідник Світового банку "Migration and Remittances Factbook 2011".

Експерти відзначають, що різке збільшення грошових потоків у формі переказів мігрантів пов'язане з поліпшенням у сфері обліку; жорсткістю контролю за системами неофіційних грошових переказів; зниженням курсу американського долара, що привело до підвищення доларового еквівалента переказів з Європи з ростом потоків мігрантів та збільшенням їхніх доходів.

Аналіз фінансових потоків у країни, що розвиваються, свідчить, що сума офіційно зареєстрованих грошових переказів у 2009 р. більше як в 2,5 раза перевищила обсяги офіційної допомоги цим країнам і на 52 млрд дол. США була меншою від обсягу прямих іноземних інвестицій (ПІІ) (табл. 2).

Т а б л и ц я 2

**Динаміка фінансових ресурсів у країни, що розвиваються,
млрд дол. США**

	1995	2000	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Прямі іноземні інвестиції	95	149	208	276	346	514	593	359
Грошові перекази	55	81	159	192	227	278	325	307
Офіційна допомога на розвиток	57	49	79	108	106	107	128	120
Приватні кредити та портфельні інвестиції*	83	27	93	165	211	434	157	85

Джерело: База даних Світового банку "Світові показники розвитку".

*/У категорії "Приватні кредити" ураховуються тільки середньострокові й довгострокові кредити.

Обсяги грошових переказів, що направляються в країни, що розвиваються, виявилися досить стійкими до впливу недавньої світової фінансової кризи: в 2009 р. вони скоротилися лише на 5,5%, а в 2010 р. швидко повернулися до попереднього рівня. В той же час ПІІ у 2009 р. скоротилися на 40%, а обсяги приватних кредитів і портфельних інвестицій – на 46%.

На думку фахівців, грошові перекази вигідно відрізняються від інших фінансових потоків стабільністю. До того ж перекази не створюють боргів для країн, які їх одержують. Вони надходять у ті сфери економіки, які найменше відповідають стандартам інвестування ПІІ й кредитів банків.

Дослідження фахівців підтверджують, що грошові перекази позитивно впливають на платіжний баланс, зменшуючи дефіцит рахунку поточних операцій. Країни отримують додаткове джерело іноземної валюти для фінансування імпорту.

За рахунок ГПМ здійснюється фінансування значної кількості проектів малого бізнесу, які, як правило, не можуть розраховувати на залучення банківських кредитів, однак дуже важливі з погляду забезпечення зростання економіки, подолання безробіття й бідності, створення додаткових робочих місць.

Значною мірою перекази сприяють активізації економічного розвитку, збільшуючи заощадження населення. Досвід таких країн, як Філіппіни, Шрі-Ланка, Таїланд, де за оцінками експертів заощадження з ГПМ складали від 40–58% свідчить, що інвестування переказів у власну справу стимулювало зростання виробництва в країні. Використання ГПМ на споживання викликає позитивний мультиплікаційний ефект. Так, дослідження, проведені в Латинській Америці, показали, що 2 млрд дол. США, які були надіслані мексиканськими мігрантами, призвели до збільшення в сільськогосподарському виробництві, у промисловому виробництві, а також у сфері послуг і торгівлі на 6,5 млрд дол. США [9].

Грошові перекази мігрантів на пострадянському просторі

Важливу роль відіграють грошові перекази трудових мігрантів на пострадянському просторі. Перекази мігрантів забезпечують фінансову підтримку сім'ям, які залишаються вдома, а також підтримують національну економіку країни, сприяючи соціально-економічній й політичній стабільності.

Статистичні дані Світового банку свідчать, що обсяг переказів у невеликих країнах СНД значний у порівнянні з будь-якими іншими джерелами фінансування. Майже у всіх країнах обсяг переказів більш ніж удвічі перевищує цифри офіційної фінансової допомоги.

У період з 2000–2007 рр. темпи приросту обсягів грошових переказів на пострадянському просторі становили 25–35% щорічно. Наприклад, обсяг трансфертів, що надходили з-за кордону, складав в 2007 р. для Таджикистану – 48% від ВВП, для Молдови – 29, а для Киргизстану – 27% [7].

Основна частина переказів здійснюється з Росії в інші країни СНД, в основному в Узбекистан, Україну, Таджикистан, Вірменію, Грузію, Азербайджан, Молдову й Киргизстан. Значним також є потік трансфертів з Казахстану в інші країни Центральної Азії.

Серед інших країн СНД, що відрізняються високим ступенем залежності від ГПМ – Вірменія й Узбекистан. Хоча Узбекистан і не надає офіційної статистики з ГПМ, є всі підстави вважати, що і його економіка значно залежить від переказів емігрантів. Експерти називають цифру 13% від ВВП.

Країни СНД, які є реципієнтами платежів, виявилися вкрай залежні від кризового спаду виробництва в Росії: у 2008 вперше спостерігалось вповільнення ГПМ, а за підсумками 2009 р. відбулося їх відчутне скорочення. З початку глобальної фінансової кризи обсяг грошових переказів, що надходить в країни СНД, скоротився на 20–25%, у результаті чого ці країни недоотримали 1,1 млрд дол. США.

Дослідження показало, що в країнах СНД грошові перекази позитивно впливають на економіку. Завдяки ГПМ у цих країнах частково вирішується проблема надлишку робочої сили, зменшення безробіття. В посткризовий період грошові перекази в країнах СНД дали можливість підвищити рівень життя домогосподарств; накопичити стартовий капітал для започаткування власного бізнесу та підвищити освітній рівень дітей.

Однак дослідження виявили низьку якість офіційних даних стосовно кількості трудових мігрантів та потоків грошей, ввезених в країни із-за кордону. В зв'язку з цим ці питання вимагають значної уваги з боку органів влади й структур регіонального співробітництва, а також більш широкої міжнародної взаємодії.

Потоки приватних грошових переказів в Україні

Загальні обсяги грошових переказів в Україну із-за кордону, за оцінкою НБУ, в 2010 р. склали 5,9 млрд дол. США. Слід зауважити, що з кожним роком їх обсяг у ВВП збільшується. Так, якщо в 2007–2008 рр. обсяги грошових переказів в відсотках до ВВП склали 3,4%, то в 2010 р. – 4,3% [10].

Звичайно, порівняно з такими невеликими країнами СНД, як Таджикистан (36% від ВВП), Молдова (23% від ВВП), це незначний обсяг, однак обсяги ГПМ в Україну складають 97,9% від надходження ПП.

На думку багатьох фахівців, грошові перекази українських заробітчан стали важливим чинником соціально-економічного розвитку країни. Перш за все це покращення добробуту родин, це зменшення кількості безробітних, особливо в Західних областях України.

Так, за даними Держкомстату, значні кошти заробітчани інвестували в індивідуальне житлове будівництво. У 2010 р. кошти

населення на індивідуальне житлове будівництво в Закарпатській області складало мільярд грн.: – 654,4; в Івано-Франківській – 990,5; у Львівській – 1147,5; у Чернівецькій – 614,5, що становить 85,3% від загального обсягу по Україні [11].

У Західних областях України, для яких характерна значна трудова міграція, було введено в експлуатацію житла у розрахунку на 1000 населення в 5–7 разів більше порівняно з іншими регіонами. Наприклад, у 2010 р. в Івано-Франківській області на 1000 населення введено житла 436,6 кв. м, у той же час в Дніпропетровській області – 67,6 кв. м [10].

На нашу думку, зароблені кошти трудових мігрантів, що спрямовувались у будівництво, сферу медичних послуг, торгівлю споживчими товарами та предметами тривалого користування, стимулювали розвиток відповідних галузей; сприяли зростанню зайнятості, що позитивно вплинуло на макроекономічні показники розвитку Західного регіону України.

Отже, фінансовий, людський і соціальний капітал, накопичений українськими мігрантами за кордоном, має потенціал, який може істотно вплинути на економічний і соціальний розвиток України. Однак національна політика в сфері трудової міграції не в змозі отримати від нього максимальну вигоду, оскільки міграційна політика не інтегрована належним чином у стратегію загального розвитку.

При наявності відповідних стимулів, гарантій і відповідної нормативно-правової бази зароблені гроші мігрантів могли б бути спрямовані в заощадження й інвестиції в Україні.

Найбільш важливими факторами, що стимулюють заробітчани вкладати кошти в інвестиції, є: політичні ризики, макроекономічна ситуація в країні, рівень розвитку транснаціональних об'єднань мігрантів.

Отже, оцінка потоків ГПМ дає можливість стверджувати, що сьогодні сотні мільйонів трудових мігрантів підтримують фінансову систему країн, що розвиваються. У багатьох країнах ГПМ є найбільш важливим джерелом зовнішнього фінансування, значно перевищуючи обсяги прямих іноземних інвестицій і офіційну допомогу країнам.

Грошові перекази для країн реципієнтів є одним із важливих джерел зовнішнього фінансування, несуть у собі як потенційні вигоди, так і втрати для країн донорів.

ГПМ виступають стабільним джерелом іноземної валюти, за рахунок якої можна фінансувати імпорт та обслуговувати зовнішній борг країни.

Однак, незважаючи на те, що грошові перекази мають високий потенціал розвитку, практично ніде він не був повністю реалізований. Основними причинами експерти вважають: недосконалість фінансових систем країн, що розвиваються, корупцію в багатьох країнах, неефективна діяльність банків, відсутність об'єктів для інвестування коштів мігрантів, нерозвиненість інфраструктури, особливо в сільській місцевості.

З метою посилення впливу грошових переказів на економічний розвиток уряд повинен визнати їх значення й розробити стратегію, спрямовану на стимулювання їх ефективного використання. Необхідно зацікавити відповідальних осіб у створенні соціального, ділового та інституційного середовища, яке допоможе родинам мігрантів ефективно інвестувати свій накопичений капітал у себе на батьківщині.

Для цього необхідно заохочувати інвестиції мігрантів у відкриття власної справи; розробити систему преференцій і програми, що стимулюють інвестиції в місцевий бізнес; надавати кредити на розвиток виробництва під більш низькі проценти. Одним із заходів стимулювання інвестицій у розвиток могло б стати заохочення мігрантів переказувати гроші на банківські рахунки, заохочувати внески на медичне страхування, освіту, іпотеку, проекти місцевого самоврядування. Такі заходи уже проводяться в окремих країнах за участю Міжнародних організацій – ПРООН, МОМ, МОП, Світового банку та ін.

Оскільки грошові перекази мігрантів стають додатковим досить потужним і стабільним джерелом фінансування розвитку, це вимагає налагодження належного обліку й контролю за фінансовими потоками переказів мігрантів. Тільки достовірна оцінка обсягів і напрямків потоків ГПМ дасть можливість урядовим структурам будувати продуману політику залучення коштів мігрантів в економіку країни.

Визнання ГПМ потужним фактором розвитку повинно підштовхнути національні уряди до вироблення єдиних методологічних правил обліку потоків переказів, уніфікації підходів до їх оцінки й обліку.

Необхідно приділяти особливу увагу розвитку фінансового сектору в країнах СНД. Існуючі системи міжнародних платежів і грошових переказів повинні бути реформовані для того, щоб сприяти переказу грошей заробітчанами. Для цього необхідні як заходи з боку зацікавлених держав, так і погоджені міжнародні дії, спрямовані на створення доступних, дешевих і відкритих каналів переказу грошей.

Список використаної літератури:

1. Зовнішня трудова міграція населення України. 2008 рік / [Електронний ресурс]: Статистичний збірник Держкомстату України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
2. Глущенко Г.И. Миграция и развитие / Г.И. Глущенко., В.А. Пономарёв. – СПб.: Экономика, 2009. – 456 с.
3. Глущенко Г.И. Влияние международной трудовой миграции на развитие мирового и национального хозяйства / Г.И. Глущенко. – М.: ИИЦ Статистика России, 2006. – 267 с.
4. Орешков С.В. Влияние глобальных миграционных потоков на экономическое развитие страны / С.В. Орешков. – М.: Научная книга, 2007. – 275 с.
5. Малиновська О.А. Мігранти, міграція та українська держава: аналіз управління зовнішніми міграціями / О.А. Малиновська. – К.: Вид-во НАДУ, 2004. – 236 с.
6. Малиновська О.А. Трудова міграція: соціальні наслідки та шляхи реагування / О.А. Малиновська. – К.: НІСД, 2011. – 40 с.
7. Migration and Remittances Factbook 2011 [Електронний ресурс]: Статистичний довідник Світового банку. – Режим доступу: <http://data.worldbank.org/data-catalog/migration-and-remittances>.
8. Aristide R. Zolberg. Global migrants, global refugees: problems and solutions/Aristide R. Zolberg, Peter Benda. – N.Y.: Berghahn Books, 2001, – 369с.
9. Rogers A. Latin America: contrasting fortunes in a region dependent on remittances. / [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.transcomm.ox.ac.uk/traces/issue17.htm>.
10. Платіжний баланс і зовнішній борг України за 2010 рік / [Електронний ресурс] / Аналітичний огляд Національного банку України. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=73706>.
11. Введення в експлуатацію об'єктів соціальної сфери та окремих виробничих потужностей в Україні в 2010 р. / [Електронний ресурс]: Статистичний збірник Держкомстату України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

Стаття надійшла до редакції 06.12.2011 р.